

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. **Хамраев А.Ш., Хасанов Б.А., Очилов Р.О. и б. Защита от вредителей, болезней и сорняков.** Ташкент. -1999. -123 б.
2. **Мусаева Г., Юсупов Н. Кузги буғдойдаги занг касаллигининг дон сифатида таъсири.** "Агро кимё ҳимоя ва ўсимликлар карантини", 2018 й, №5, 31-бет.
3. **Яхьяев Х.К., Холмурадов Е.А. Экологический мониторинг // Сельское хозяйство в Узбекистане.** - Ташкент. 2005. - № 12. - 28 б.
4. **Яхьяев Х.К., Алимухамедов С.С. Разработка высокоэффективных методов и средств защиты зерновых культур от вредных организмов в республике Узбекистан. Материалы. Второго Всероссийского Съезда по защите растений «Экосистема фитосанитарной сигнализации».** - СПб., 5-10 декабря 2005 г., том. 1, - с. 7-8.

УЎТ.633.11; 631.68

Ғаллачилик истиқболлари

ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИДА КУЗГИ БУҒДОЙ ЭКИШ

Аннотация. Минтақанинг тупроқ иқлим шароитларини инобатга олган ҳолда кузги буғдой навларининг биологиясидан келиб чиқиб навларни жойлаштириш, экиш муддат ва меъёрларини тўғри белгилаш лозим. Ғаллачиликда экиш билан боғлиқ хатони тўғрилаб бўлмайди.

Аннотация: При возделывании озимых зерновых культур в первую очередь следует обращать внимание на биологию сортов, учитывая климатические условия региона, в котором выращиваются, распределение сортов, а также сроки и нормы высадки семян. Ошибки, допущенные при посеве зерновых культур, невозможно исправить.

Мамлакатимиз қишлоқ хўжалигида сўнгги йилларда кузги буғдой экин майдони кенгайтирилиб, ҳосилдорлик йилдан-йилга ортиб бормоқда ва аҳолини нон ва нон маҳсулотларига бўлган талабини қондириш муҳим вазифалигича қолмоқда. Республика-мизнинг мураккаб иқлим шароитига мослашган бир нечта янги, серҳосил буғдой навлари яратилди ҳамда етиштирилаётган доннинг сифати ва истеъмол хусусиятлари ҳам сезиларли даражада ошди.

Қашқадарё вилоятининг деҳқончилик қилинаётган майдонларини тупроқ тури ва таркиби (типик бўз, оч тусли бўз, тақир ва тақирсимон тупроқлар), иқлим шароити ҳамда йил давомида атмосферадан тушади-ган ёғин миқдорига қараб учта

деҳқончилик ҳудудига бўлиш мумкин.

Биринчи ҳудудга Китоб, Шаҳрисабз, Яккабоғ туманлари ҳамда Чироқчи ва Қамаш туманларининг юқори қисмлари киради. Бу ҳудудда ҳавонинг нисбий намлиги 18 фоизгача, юқори суткалик ҳарорат эса бошқа ҳудудларга нисбатан 3-4 даражага, фойдали ҳарорат йиғиндиси 285-461 даражага паст бўлади. Йиллик ёғин миқдори ўртача 400 мм ва ундан юқори.

Иккинчи ҳудудга Ғузор, Қамаш, Қарши, Косон ва Касби, Нишон туманларининг оч тусли бўз тупроқлари майдонлари киради. Бу ҳудудда ҳаво ҳарорати биринчи ҳудудга нисбатан 2-3 даражага юқори, нисбий намлик бироз паст бўлиб, ердан буғланиш 190 мм га юқори, намлик етиш-

мовчилиги 270 мм ни ташкил этади. Йиллик ёғин миқдори 200-300 мм дан ошмайди. Ҳаводаги нисбий намлик кескин камайган пайтларда кучли гармсел шамоллари эсиб туради.

Учинчи ҳудудга Миришкор, Муборак туманлари ва Касби, Нишон, Косон туманларининг тақир ва тақирсимон тупроқли ерлари киради. Бу ерлар юқорида қайд этилган икки ҳудудга нисбатан об-ҳаво шароитларининг ноқулайлиги билан ажралиб туради. Бу ҳудудда йиллик ёғин миқдори 150-250 мм гачани ташкил этади холос. Шу боисдан ҳам бу ҳудудда экинларни бир марталик суғориш меъёрларини биринчи ҳудуддагига нисбатан 200-250 м³ га ошириш керак.

Қашқадарё вилояти суғориладиган ер майдонларида кузги бошоқли дон экинларининг асосан "Яксарт", "Таня", "Ғозғон", "Туркистон", "Бобур", "Андижон-2", "Краснодарская-99", "Бунёдкор", "Ҳисорак" навлари етиштирилади.

Вилоят иқлим шароитларига мос ҳолда навларни жойлаштириш Қашқадарё вилояти тупроқ ва иқлим шароитлари ҳисобига учта (чўл, ўрта ва тоғ олди) минтақага бўлинади.

Чўл минтақаси (Миришкор, Муборак туманлари ва Касби, Нишон, Косон туманларининг тақир ва тақирсимон тупроқлари) учун иссиқликка ва қурқоқчиликка чидамли бўлган "Яксарт", "Ғозғон", "Туркистон", "Бобур" навлари ҳамда сув билан яхши таъминланган ҳудудларда "Краснодар-99", "Таня" навларини жойлаштирган маъқул. Сув билан қийин таъминладиган ҳамда суғориш тармоқларидан узоқда жойлашган майдонларда эртапишар, қилтиқли маҳаллий навларни жойлаштириш мақсадга мувофиқдир.

Ўрта минтақа (Ғузор, Қамаш, Қарши, Косон ва Касби, Нишон туманларининг оч тусли бўз тупроқлари) учун "Яксарт", "Таня", "Ғозғон", "Туркистон", "Бобур", "Андижон-2", "Краснодар-99" навлари жойлаштирилади. Пачкамар, Чимқўрғон сув омборлари ҳамда Эски-Анҳор каналдан сув билан қийин таъминладиган ҳамда суғориш тармоқларидан узоқда жойлашган майдонларда эртапишар, қилтиқли, маҳаллий "Яксарт", "Туркистон", "Ғозғон", "Бобур", "Эломон" навларини жойлаштириш мақсадга мувофиқдир.

Тоғ олди минтақаси (Китоб, Шаҳрисабз, Яккабоғ туманлари ҳамда Чироқчи ва Қамаш туманларининг юқори қисми) учун "Яксарт", "Таня", "Ғозғон", "Туркистон", "Андижон-2", "Краснодар-99" навларини жойлаштириш ҳар жиҳатдан асосли бўлади. Занг касалликлари кузатиладиган (Танҳоздарё, Оқдарё, Қашқадарё ва Яккабоғ дарёларига яқин жойлашган) майдонларга занг касалликларига чидамли бўлган "Яксарт", "Ғозғон", "Хисорак" каби навларни жойлаштириш зарур.

Қашқадарё вилоятининг суғориладиган майдонларида юқори технология асосида 60-70 ц/га ва ундан юқори сифатли дон етиштиришда технологик картага асосан 30 дан ортиқ технологик жараёнлар ўз муддатида ва сифатли қилиб бажарилиши лозим.

Очиқ майдонларда кузги ғалла экиладиган контурларни аниқлаб, шудгорлашдан олдин нам суви бериб, шудгорлаш лозим. Ғалла экиладиган майдонга соф ҳолда гектарига 80-90 кг фосфорли, 50-70 кг калийли ўғитлар берилиб, чимқирқарли ПЛН-4-35, ПЛН-5-35 ҳамда икки ярусли ПО-4-45 каби плугларда 30 см чуқурликда шудгорлаш керак. Шудгорланган ерларни тўғридан-тўғри П-2,8, П-4 каби узун базали ва республикамизга хориждан келтирилган лазерли текислагичлар билан экишга тайёрлаш шарт.

Такрорий экинлар ўрнига ғалла экишда оралиқ экинларни тез фурсатда йиғиштириб олиш, экинлардан бўшаган майдонлар қотган бўлса суғоришни ташкил этиш, суғориш ўтказилган контурларда тупроқ тўлиқ етилгандан сўнг гектарига соф ҳолда 80-90 кг фосфорли, 50-70 кг калийли ўғитлар солиниб 30 см чуқурликда шудгорлаш талаб этилади. Шудгорланган ерлар текислагичлар билан текислангандан сўнг мола-бороналашни амалга ошириш лозим.

Ўўза қатор орасига ғалла экишдан олдин мавжуд ўўза майдонларидаги ниҳолларнинг ҳолати ва 1-теримдан сўнг ғалла экиладиган майдонлар ҳажмидан келиб чиқиб, экиш мавсумини қисқа кунларда ва сифатли ўтказиш мақсадида экиш графиги асосида контурларни белгилаш лозим. Белгиланган контур-

ларда пахтани 1-3 кун муддатда териб олиб, соф ҳолда гектарига 80-90 кг соф ҳолда фосфорли, 50-70 кг калийли ўғитлар бериш, сўнг ўўза қатор ораларини икки марта культивация қилиш ҳисобига мавжуд ўўза эгاتларини текислаш, имкон борича ўўза қатор орасида экиш майдонини кенгайтириш ишларини ташкил этиш керак. Бунда ҳар бир контурдаги дала атрофлари шудгорланиб, бегона ўт илдизларидан тозаланиши, техника ёрдамида дала яхлитлигини таъминлаш, ерга ер қўшишга эътибор бериш лозим. Ўўза қатор орасида ер тайёрлаш ишлари якунланганидан сўнг белгиланган меъёردа ўзоғи билан 2-3 кунда уруғни сифатли экиш ҳамда пахтани иккинчи теримига қадар енгил суғориш ишларини амалга ошириш керак. Экилган ғаллани контур бўйича 100 фоиз тўлиқ ундириб олишга ҳамда ғалла майсаларини қишлоғга туплаган ҳолда олиб кирилишига эришиш лозим.

Уруғни экишнинг меъёр ва муддатлари. Кузги бошоқли дон экинларининг экиш муддати ҳар бир ҳудуднинг тупроқ иқлим шароитини инобатга олган ҳолда, куз ойларидаги об-ҳаво, сув таъминоти, нав биологияси, техника ва ишчи кучи ресурслари ва бошқа имкониятлар тўлиқ ҳисобга олинган ҳолда белгиланиши лозим.

Чўл минтақасида экиш муддати - очиқ майдонга эрта муддат 10 сентябрдан – 1 октябргача, кеч муддат 1 октябрдан – 10 октябргача, ўўза қатор орасига эрта муддат 15 сентябрдан – 1 октябргача, ўрта муддат 1 октябрдан – 15 октябргача, кеч муддат 15 октябрдан – 1 ноябргача;

Ўрта минтақада экиш муддати очиқ майдонга эрта муддат 20 сентябрдан – 1 октябргача, кеч

1-жадвал. Кузги буғдойни униб чиқишидан пишиш давригача ҳарорат миқдори

Фазалар	Кунлик ҳарорат	Фойдали ҳарорат йиғиндиси
Униб чиқиш, майсалаш	12-20°C	120-140°C
Туплаш фазаси	8-12°C	250-320°C
Найчалаш фазаси	13-20°C	380-500°C
Бошоқлаш фазаси	20-30°C	300-380°C
Гуллаш фазаси	18-25°C	200-260°C
Тулик пишиш фазаси.	25-30°C	650-750°C
Жами		1900-2350

муддат 1 октябрдан – 15 октябргача, ғўза қатор орасига эрта муддат 20 сентябрдан – 5 октябргача, ўрта муддат 5 октябрдан – 20 октябргача, кеч муддат 20 октябрдан – 10 ноябргача;

Тоғ олди минтақасида экиш муддати очиқ майдонга эрта муддат 25 сентябрдан – 5 октябргача, кеч муддат 5 октябрдан – 15 октябргача, ғўза қатор орасига эрта муддат 25 сентябрдан – 5 октябргача, ўрта муддат 5 октябрдан – 15 октябргача, кеч муддат 15 октябрдан – 25 октябргача белгилаш мақсадга мувофиқдир.

Кузги бошоқли дон экинлари қишлашга ўтиш давригача (5 декабр) 450-650°C фойдали ҳароратни олиб улгурганда, камида 3-4 тагача туплайди. Шунинг учун кечки ва ўртапишар кузги буғдой навларини яравизациядан

ўтиш даври 60-70 кун, эртапишар кузги буғдой навларининг яравизация даври 30-40 кунга тўғри келади.

Шуни ҳисобга олиб, навларнинг экиш муддатларини вилоятнинг турли деҳқончилик ҳудудларига мос равишда табақалаштириш лозим. Ўрта муддатда эса яравизация даври қисқа бўлган, эртапишар кузги буғдой навларини экиш мақсадга мувофиқ ва самарали бўлади. Кечки муддатда эса яравизация даври ўта қисқа бўлган ("Жайхун", "Ҳазрати Башир" каби) навларни экиш мақсадга мувофиқ.

Кузги буғдой кеч муддатларда экилганда уруғ сийрак униб чиқади, ўсимлик тупланишга улгурмайди. Майсалар нимжон бўлади. Бундай далаларда бегона ўтлар кўпайиб, дон ҳосилдорлиги

8-10 центнерга камайиб кетади. Ўсимлик қишлоғга камида 3-4 поя чиқариб кириши учун кузги буғдой дастлабки совуқ тушишидан 50-55 кун илгари экилиши лозим. Шунда жами 5°C дан юқори бўлган ҳароратлар йиғиндиси 560-580°C га тенг бўлади. Экиш муддати учун қулай ўртача ҳарорат 16-17°C ҳисобланади.

Ғалла экилган майдонлардан бир текис ва тўлиқ кўчат олиш учун уруғнинг экиш чуқурлигига аҳамият бериш лозим. Уруғ махсус дискали сеялкалар ёрдамида 3-5 см чуқурликка етарли миқдорда туширилса ва тупроқ билан яхши кўмилса энг кўп ва текис кўчат олинади.

О. Аманов, А Шоймардонов, ДДЭ ИТИ Қашқадарё филиали.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. И.Раҳматов, З.Зиядуллаев, Ш.Сатторов ва бошқалар. Қашқадарё вилоятида бошоқли дон экинларидан мўл ҳосил етиштириш омиллари. Қарши. "Насаф" нашриёти - 2001 йил.
2. А.Аманов, З. Зиядуллаев ва бошқалар. Кузги бошоқли дон экинларини етиштиришда агротехник тадбирларни ўз вақтида ўтказиш. Тошкент – 2014 йил.
3. А.Аманов, З.Зиядуллаев ва бошқалар. Суғориладиган майдонларда кузги бошоқли дон экинларини етиштириш бўйича тавсиялар. Қарши – 2013 йил.
4. Аманов А, Зиядуллаев З, Аманов О, Ғ.Узақов, Абдуазимов А. Кузги бошоқли дон экинлари уруғларини сифатли тайёрлаш, экиш ҳамда кузги парваришлаш бўйича тавсиянома. Қарши. "Насаф" нашриёти – 2014 й.